

Vai viegli būt vecam Latvijā?

Pētījums „**Sabiedrības novecošana: sociālā aizsardzība, nevienlīdzība un darba tirgus riski Baltijas valstīs**” veikts EEZ finanšu grantu shēmas „Akadēmiskie pētījumi” apakšprojekta (Nr. EEZ08AP-14) ietvaros

Eiropas Ekonomikas zonas finanšu instrumenta un Norvēģijas valdības divpusējā finanšu instrumenta STIPENDIJU GRANTU SHĒMAS un Eiropas Ekonomikas zonas finanšu instrumenta grantu shēmas AKADĒMISKIE PĒTĪJUMI noslēguma konference

Rīga, 2011.gada 6.aprīlī.

Autori: Ritma Rungule, Ieva Kārkliņa, Ilze Koroļeva, Ilze Trapenciere, Sigita Sniķere, Aleksandrs Aleksandrovš, Inta Mieriņa, Silva Senkāne, Ija Trapežņikova, Māris Goldmanis

LU Filozofijas un socioloģijas institūts

Pētījuma mērķis:

Izpētīt un salīdzināt **sabiedrības novecošanas izpausmes** ES un Baltijas valstīs **nevienlīdzības, sociālās politikas un nodarbinātības aspektos.**

Pētījuma uzdevumi:

- Apkopot teorētisko literatūru par sabiedrības novecošanu, raksturot teorētiskās pieejas sabiedrības novecošanas izpētei;
- Apkopot Baltijas valstīs veiktos pētījumus un publikācijas par sabiedrības novecošanas dažādiem aspektiem;
- Izstrādāt salīdzinoša pētījuma metodoloģiju, indikatorus, apgūt salīdzinošās analīzes metodes;
- **Raksturot un salīdzināt veco cilvēku stāvokli sabiedrībā**, izmantojot dzīves apstākļu, nodarbinātības, nabadzības un sociālās atstumtības indikatorus;
- Noskaidrot un salīdzināt veco cilvēku sociālās aizsardzības modeļus Baltijas valstīs;
- **Noskaidrot nodarbinātības iespējas un riskus** pirmspensijas un pensijas vecuma iedzīvotājiem.

1.

zinātniskās literatūras analīze

2.

sociālās politikas analīzes metodes,

ietverot pirmspensijas un pensijas vecuma iedzīvotāju sociālās iekļaušanas, sociālās aizsardzības un nodarbinātības politikas Baltijas valstīs

3.

kvantitatīvās sociālo datu, t.sk., salīdzinošo pētījumu analīzes metodes,

- (i) Eiropas Sociālā pētījuma (ESS) 3., 4. posma Latvijas un Igaunijas datu masīvu analīze (pētījumu Latvijā 2006. un 2008. gadā veica LU FSI);
- (ii) Eurostat datu, Baltijas valstu Statistikas pārvalžu datu,
- (iii) EU-SILC pētījuma datu
- (iv) Darba tirgus pētījumu datu analīze (2005.–2009.)

4.

ekspertu intervija kā datu ieguves metode,

ekspertu intervijas ar pirmspensijas un pensijas vecuma iedzīvotāju sociālās iekļaušanas, sociālās aizsardzības un nodarbinātības politikas veidotājiem (5 eksperti no katras Baltijas valsts).

Sabiedrības novecošana - dabiska parādība modernizācijas procesā, to veicina vidējā dzīves ilguma palielināšanās, dzimstības samazināšanās un citi faktori.

Zema dzimstība + zema mirstība = sabiedrības novecošanās

(pēc Dublinas Trinity College Sociālās politikas un novecošanas pētījumu centra direktores Virpi Timonenas)

- Apmēram **2/3** no veciem cilvēkiem (60+g.v.) dzīvo attīstības valstīs
- Globāli **vecu cilvēku proporcija palielinās par ~2% gadā**, kas ir daudz straujāk nekā iedzīvotāju skaits kopumā
- Sagaidāmais dzīves ilgums pasaulē ir palielinājies no 46,6 gadiem 1950–1955 gados līdz **66,5 gadiem 2005.–2010. gados**.
- Pašlaik indivīdi un sabiedrības tikai pilnīgi adaptējas novecošanai - kaut arī dzīve kļuvusi garāka, cilvēki par galveno savas dzīves sasniegumu periodu uzskata 30–40 gadu vecumu, nevis 50–60 gadus.

1. Eiropas valstīs līdzīgās tendences: iedzīvotāju novecošana un tās radītās problēmas
2. Latvijas situācijas raksturojums: salīdzinājums ar ES un Baltijas valstīm

Eiropas valstīs līdzīgās tendences

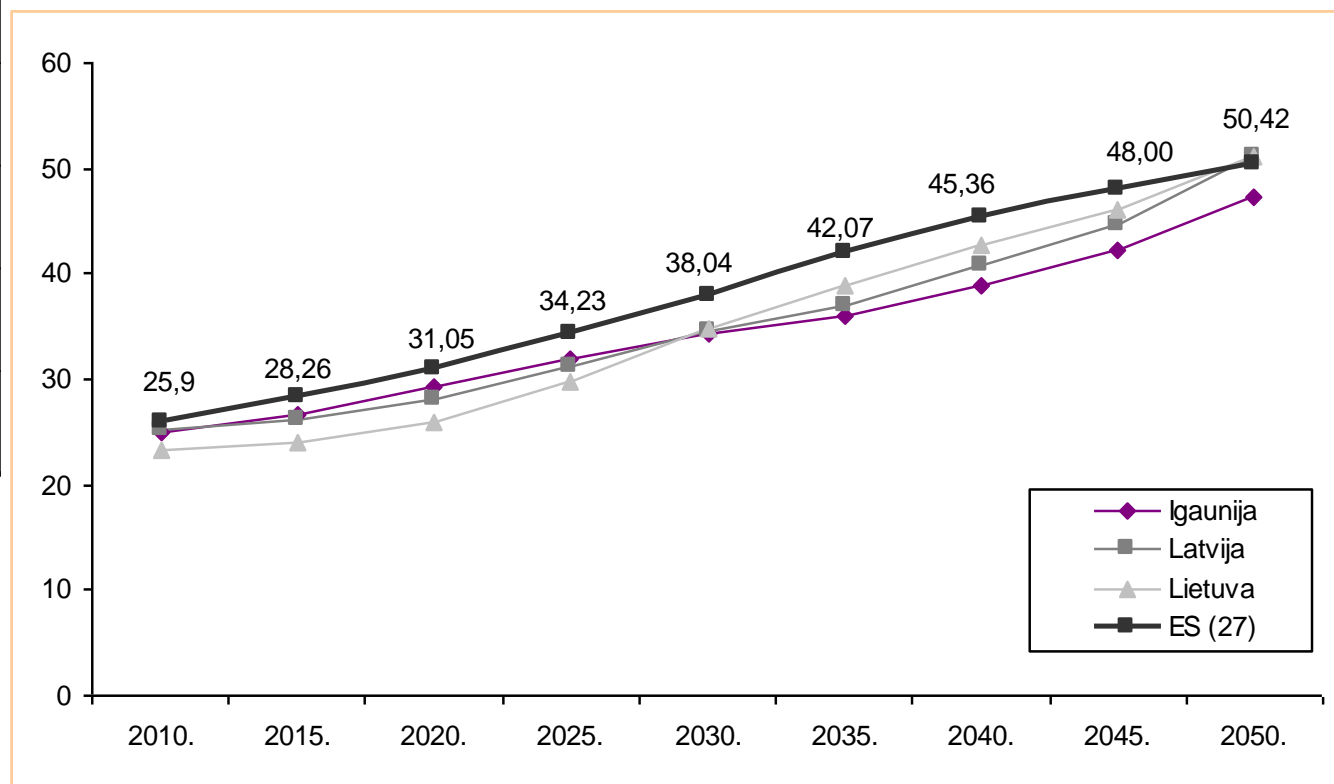
Vecumgrupu struktūra

Veco cilvēku skaits (65+) uz 100 darbspējas
vecuma iedzīvotājiem
(*old-age dependency ratio, %*)

Prognozētais veco cilvēku skaits (65+) uz 100
darbspējas vec. iedzīvotājiem
(*projected old-age dependency ratio, %*)

	1998.	2003.	2008.
Igaunija	22.0	23.5	25.3
Latvija	21.8	23.3	24.9
Lietuva	20.0	22.0	23.0
ES (27)	22.8	24.1	25.3

Eiropas valstīs līdzīgās tendences

Ekonomiskā aktivitāte. Nodarbinātība

- ❑ Vecāku cilvēku (55–64 g.v.) nodarbinātība - viens no problēmjautājumiem, kam īpaši pievēršas Eiropas Nodarbinātības dienesti.
- ❑ 2001. gadā Stokholmas konsilijs noteica mērķi līdz 2010. gadam ES valstīs sasniegt vismaz **50% nodarbinātības līmeni starp šīs vecuma grupas vīriešiem un sievietēm**

55-64 g.v. cilvēku nodarbinātības līmeņa dinamika
(%)

	1998.	2000.	2002.	2004.	2006.	2008.
ES27	36.2	36.9	38.5	40.7	43.5	45.6
ES-15	36.6	37.8	40.2	42.6	45.3	47.4
Latvija	36.3	36.0	41.7	47.9	53.3	59.4
Lietuva	39.5	40.4	41.6	47.1	49.6	53.1
Igaunija	50.2	46.3	51.6	52.4	58.5	62.4

Eiropas valstīs līdzīgās tendences

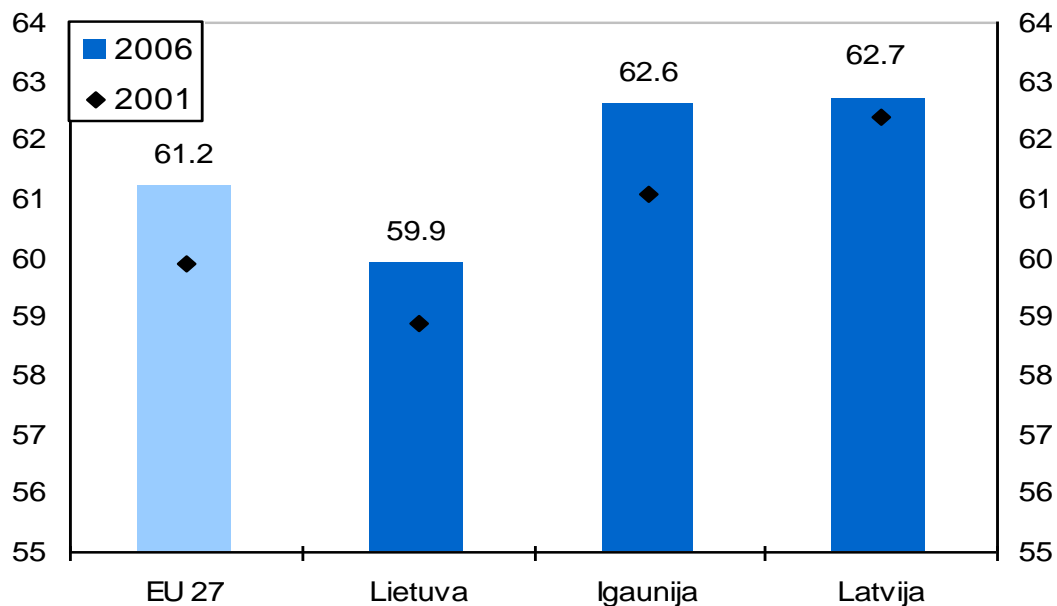
Ekonomiskā aktivitāte

- Pēdējo gadu laikā visā Eiropas Savienībā vērojama tendence palielināties vecumam, kad cilvēks izstājas no darba tirgus (pārtrauc strādāt algotu darbu).

Ja daudzviet Eiropā (t.sk. Lietuvā un Igaunijā) vecums, kad iedzīvotāji izstājas no darba tirgus, pieaug,

Latvijā, neraugoties uz pensijas vecuma palielināšanu, **samazinās**, kas saistīts ar vecāku cilvēku slikto veselības stāvokli un līdzekļu trūkumu tā uzlabošanai.

Vidējais izstāšanās no darba tirgus vecums (gadi)

Eiropas valstīs līdzīgās tendences

Veco cilvēku nodrošinājums

**Vidējā pensija
un alga
starp valstīm,
2007.–2008.
gados (%)**

	Vidējā alga	Vidējā pensija	
	EUR	EUR	% no vidējās algas
Austrija	20,442	16,688	81.6%
Beļģija	21,228	13,810	65.1%
Bulgārija	2,396	1,147	47.9%
Čehija	6,484	3,822	58.9%
Francija	20,079	15,964	79.5%
Grieķija	14,978	9,823	65.6%
Igaunija	6,486	2,625	40.5%
Itālija	18,151	13,532	74.6%
Īrija	28,343	18,998	67.0%
Latvija	5,385	1,767	32.8%
Luksemburga	37,897	31,164	82.2%
Polija	5,574	3,519	63.1%
Portugāle	10,579	7,857	74.3%
Rumānija	2,960	1,692	57.2%
Slovēnija	11,727	7,803	66.5%
Spānija	16,301	11,284	69.2%
Zviedrija	21,300	13,876	65.1%

Eiropas valstīs līdzīgās tendences

Attieksme pret iedzīvotāju novecošanos

Izplatītākie stereotipi par veciem cilvēkiem - viņi ir vientuļi un sociāli izolēti, viņiem ir slikta veselība, viņi ir slogs jaunākajām paaudzēm, viņiem nav seksuālās dzīves, viņi nav spējīgi apgūt jaunas iemaņas.

Viens no apdraudošākajiem – ka visi vecie cilvēki (65+) ir vienādi, homogēna grupa.

Daudzas politikas ir eidžisma ietekmētas – piemēram, veselības jomā strādājošo attieksme pret gados veciem pacientiem, skeptiska attieksme pret gados vecākiem cilvēkiem izglītībā, īpaši aktuāli – nodarbinātībā.

20. gs. tika strauji uzlabota bērnu dzīve un tiesības => 21. gs. līdzīgam uzlabojumam jānotiek veco cilvēku pozīcijās sabiedrībā.

Ideja “**investēt vecos cilvēkos**” - vecumam draudzīgas sabiedrības veidošana kā ieguvums visām vecuma grupām

Latvijas situācijas raksturojums

■ Ienākumu nevienlīdzība

Latvijā - vislielākās atšķirības dažādu vecuma grupu ienākumos

Vidēji ES cilvēku 65+g.v. ienākumi ir par
~ 1/6 (16%) mazāki nekā jaunākās vecuma grupas
ienākumi

Vecajās ES dalībvalstīs (**ES15**) **vecāki cilvēki
nopena pat vairāk nekā jaunāki cilvēki.**

50–59 g.v. – vidēji par 13% vairāk,
60+ - par 6% vairāk nekā līdz 50 g.v.

Latvijā - cilvēku 65+ ienākumi sastāda tikai
nedaudz vairāk nekā pusi (54%) no jaunāku cilvēku
ienākumu līmeņa.

Igaunijā (62%) un Lietuvā (71%)

ES vidēji cilvēku 60+g.v. ienākumi sastāda 88% no
jaunāku cilvēku ienākumiem

Latvijā 60+g.v.cilvēku ienākumi veido tikai 60% no
jaunāku cilvēku ienākumiem (66% vīriešiem un
57% sievietēm).

Igaunijā – līdzīgi

Lietuvā - nevienlīdzība starp šīm vecuma grupām ir
mazāka.

Latvijas situācijas raksturojums

- Nabadzība

Latvijā – visvairāk cilvēku 60+g.v. dzīvo zem nabadzības riska sliekšņa

ES vidēji zem nabadzības riska sliekšņa -
16% cilvēku līdz 60 g.v.
18% cilvēku 60+ g.v. →
vecumā nabadzības risks palielinās
nebūtiski.

Latvijā –
līdz 60 g.v. nabadzības risks pastāv
20%,
60+g.v. – **46% cilvēku.**

ES vidēji nabadzības risks pastāv 17%
pensionāru

Latvijā zem nabadzības riska sliekšņa
2008.g. dzīvoja vairāk nekā puse (55%)
pensionāru - **augstākais rādītājs ES un
EEZ valstīs.**
Lietuvā - 31%
Igaunijā - 43%

Latvijas situācijas raksturojums

▪ Nabadzība

Latvijā – tikai 7% vientuļo veco cilvēku nav materiālu grūtību

Vecajās ES dalībvalstīs **materiālu problēmu nav aptuveni pusei** vientuļo veco cilvēku

Kopumā materiālu grūtību nav:

26% Igaunijas, 9% Lietuvas un 7% Latvijas vientuļo cilvēku 65+

Viņi var atļauties samaksāt gan par pilnvērtīgu ēdienu, apkuri, īri, atvaļinājumu, negaidītiem izdevumiem u.tml.

90% vientuļo veco cilvēku Latvijā un 70% Lietuvā nespētu segt negaidītus finansiālus izdevumus.

7% Latvijā un 4% Lietuvā - parāds par komunālajiem maksājumiem.

Igaunijā pensionāri ir labāk nodrošināti. Situācijas, kad cilvēks nespēj uzturēt mājās adekvātu siltumu, kas Latvijā un Lietuvā nav retums, Igaunijā tikpat kā nepastāv, un reti kurš nevar atļauties reizi pa reizei ēst gaļu, vistu vai zivis.

Latvijas situācijas raksturojums

▪ Dzīves kvalitāte

Latvijā – sagaidāmais dzīves ilgums 60 + – nepilni 20 gadi;
veselīgas dzīves ilgums 65+ g.v. cilvēkiem – vien 4 gadi

Kopumā ES27 2006.gadā 60 g.v. cilvēku sagaidāmais dzīves ilgums - 22,7 gadi.	Baltijas valstīs tas ir mazāks: Latvijā – 19,2 gadi Lietuvā – 19,4 gadi Igaunijā - 20,1 gads
Vidēji ES 65+g.v. sagaidāmais veselīgas dzīves ilgums ir vēl 8,9 gadi.	Baltijas valstīs sagaidāmais veselīgas dzīves ilgums 65+ šajā vecumā ir aptuveni divas reizes mazāks – 4.1 gadu Igaunijā, 4,3 – Latvija un 5,4 – Lietuvā

Latvijas situācijas raksturojums

▪ Diskriminācijas aspekti

Latvija – starp tām ES valstīm, kur diskriminācija pēc vecuma (eidžisms) ir visizplatītākā

Dažādu diskriminācijas veidu izplatības vērtējums (ļoti izplatīta un diezgan izplatīta, %)

	ES-27	Latvija	Lietuva	Igaunija
Etniskā izcelsme	62	27	23	41
Seksuālā orientācija	51	36	43	32
Invaliditāte	45	34	43	40
Vecums	42	52	45	36
Reliģija vai ticība	42	10	11	17
Dzimums	36	24	30	26
Pēc vairākām pazīmēm (<i>multiple</i>)	37	27	17	18

Avots: Discrimination in the European Union: Perceptions, Experiences and Attitudes (special Eurobarometer 296).

Latvijas situācijas raksturojums

▪ Diskriminācija darba tirgū

Latvijā – pret sevi un citiem nevienlīdzīgu attieksmi vecuma dēļ izjutuši 20% iedzīvotāju

Nevienlīdzīgas attieksmes pieredze Latvijas darba tirgū (darba ņēmēji, %)

Pazīmes	Pret sevi un citiem vērsta nevienlīdzīga attieksme
Vecums	20
Veselības stāvoklis/ invaliditāte	12
Etniskā piederība (tautība)	8
Dzimums	6
Sociālais statuss	6
Mantiskais stāvoklis	5
Ģimenes stāvoklis	4
Seksuālā orientācija	3
Reliģiskā piederība	2

Avots: ES struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekta „Labklājības ministrijas pētījumi” Nr. VPD1/ESF/ NVA/04/NP/3.1.5.1/0001/0003 pētījums „Latvijas un tās reģionu darba tirgus specifiskās problēmas”

Latvijas situācijas raksturojums

▪Stereotipi par vecāku cilvēku nodarbinātību

Latvijā – “kritiskais” vecums, kad iezīmējas nevienlīdzīga attieksme, ir **45 gadi**

Vecums no 45 līdz pensijai ir vissmagākais. Ja vēl pievienojam laukus – vispār šausmīgi.

Sievietes pēc 40. Tas nav joks, tā tiešām ir diskriminācija. Es nevienu vien reizi esmu redzējusi savu paziņu lokā cilvēkus, kas nav paņēmti darbā, paskatoties pasē. Skatoties uz viņu, viņa labi izskatās, nav iespējams pateikt, cik viņai gadu, bet, kad paskatās pasē – oi, ko jūs uzreiz neteicāt?

Vīrietis vēl var atrast darbu, ja viņš nav nodzēries. Bet tas būs fiziski smags, bet lielākas iespējas nekā sievietei.

Darba devēju uzskati par gados vecākiem cilvēkiem:

- Novecojušas zināšanas
- Padomju laika pieredz:
- Nespēja apgūt jaunas tehnoloģijas, adaptēties jaunās situācijās:
- Slikta veselība, biežāk slimos.

Veco cilvēku iespējamais ieguldījums ekonomikā Eiropā un Latvijā

- **Imigrācija** kā tūlītējs iedzīvotāju novecošanas problēmas risinājums.
- **Pāreja no “dārgiem” uz “lētākiem” aprūpes veidiem.**
- **Sociālās politikas reforma** – politikas, kas vērstas uz darba dzīves pagarināšanu, samazinot veco cilvēku atkarību no sociāliem pabalstiem (šīs politikas nav populāras iedzīvotāju vidū).
- **Ražīguma paaugstināšana: līdzdalība darba tirgū** – lai sasniegtu dzimstības palielināšanos un palielinātu sieviešu līdzdalību darba tirgū, jāpalielina atbalsts ģimenēm bērnu apgādē un aprūpē, strādājošām mātēm.
- **Nav pareizi uzskatīt iedzīvotāju novecošanu par krīzi vai draudiem. Tā jāuzlūko kā pozitīva attīstība, gūstot labumu no ilgākas un veselīgākas dzīves →**
 - **Algots darbs** – vecie cilvēki ilgāk paliek formālajā un neformālajā ekonomikā;
 - **Vecvecāki** – ļauj bērniem un citiem radniekiem strādāt algotu darbu, pieskatot mazbērņus;
 - **Aprūpe** – veic neapmaksātu neformālu savu dzīvesbiedru un citu pieaugušu ģimenes locekļu aprūpi;
 - **Brīvprātīgo darbs** – brīvprātīgo organizācijas, kas sniedz pakalpojumus veciem cilvēkiem;
 - **Materiālo resursu pārdale** – veci cilvēki savus uzkrājumus vai ienākumus nodod jaunākiem ģimenes locekļiem (Timonen, V. (2008) *Ageing Societies: a comparative introduction*. Open University Press)

Paldies par uzmanību!

Vai viegli būt vecam Latvijā?

Pētījums „**Sabiedrības novecošana: sociālā aizsardzība, nevienlīdzība un darba tirgus riski Baltijas valstīs**” veikts EEZ finanšu grantu shēmas „Akadēmiskie pētījumi” apakšprojekta (Nr. EEZ08AP-14) ietvaros

Autori: Ritma Rungule, Ieva Kārkliņa, Ilze Koroļeva, Ilze Trapenciere, Sigita Sniķere, Aleksandrs Aleksandrovš, Inta Mieriņa, Silva Senkāne, Ija Trapežņikova, Māris Goldmanis

LU Filozofijas un socioloģijas institūts